

Metoderapport SKUP 2009

“ Uretten ”

Ane Høyem, NRK/Frilanser

Dokumentaren " **Uretten**" ble vist på NRK Brennpunkt 10. mars 2009. Materialet ble også publisert på redaksjonens nettsider www.nrk.no/brennpunkt , samme dag.

Ane Høyem står bak idé, utvikling og ferdigstilling av programmet. Journalist Marie Sjo har bistått tungt i deler av researchen.

Hovedfotograf har vært NRKs Bjørn Frode Holmgren, og redigering har Hasse Søderstrøm (NRK) stått for. Prosjektleder for filmen har vært Olav Njaastad i NRK Brennpunkt, mens redaktør har vært Vibeke Haug.

Prosjektet var formelt et samarbeid mellom Ane Høyem som er frilanser, og Brennpunktredaksjonen (NRK Brennpunkt, Bjørnstjerne Bjørnsons plass 1, 0340 Oslo. Telefon: 23 04 70 00).

Kontaktinformasjon:

Ane Høyem

Bøstrand

8400 Sortland

+47 97 56 51 08

Redegjørelse for arbeidet

Bakgrunn for " Uretten"

I januar 2007 laget jeg et nyhetsinnslag fra min hjemkommune Sortland som handlet om at mindreårige jenter byttet sex mot kontantkort og alkohol. Innslaget som ble sendt i NRK Nordlands nyhetssending, 15.01.07 vakte sterke reaksjoner. Lokalsamfunnet følte seg uthengt i media. Flere av kildene som sto fram og fortalte om problemet følte seg presset til å trekke sine uttalelser. I lokalsamfunnet ble fokus å benekte at problemet fantes. Da jeg i ettertid forsøkte å avdekke hva offentlige instanser hadde gjort for å hjelpe disse jentene, viste det seg at ingenting var blitt gjort. For ordens skyld nevner jeg at vi aldri var i tvil om at historien stemte.

For meg personlig ble denne saken en stor vekker. Jeg hadde i liten grad tidligere arbeidet med saker som handlet om seksuelle overgrep mot barn, og var helt uforberedt på de reaksjonene saken vakte. For å forstå reaksjonene leste jeg i månedene som fulgte svært mye om seksuelle overgrep mot barn, og hva vi som samfunn gjør for å avdekke overgrep. Inntrykket som festet seg var at området fortsatt var svært tabubelagt. Jeg satt også igjen med en følelse av at seksuelle overgrep mot barn er noe vi helst skulle ønske ikke forekom, og at store deler av samfunnet derfor i stor grad forholder seg benektende til problemet. Jeg fant ut at barnehager, skoler og leger ikke rapporterer mistanker om overgrep mot barn, selv om de har en lovpålagt plikt til å gjøre dette (SSB-statistikk). Barna som utsettes for overgrep får heller ikke tilstrekkelig medisinsk hjelp, og i voksen alder er de overrepresentert ved langtidspostene i psykiatrien. Kriminalstatistikken viser også en nedgang i tiltaleprosenten når det gjelder saker som omhandler overgrep mot barn (Hennum: seksuelle overgrep mot barn, 2004). Straffenivået er lavt sammenlignet med for eksempel narkotikaforbrytelser.

Etter gjennomgangen av det skriftlige materialet begynte jeg å ringe rundt til instanser som jobbet med seksuelle overgrep mot barn, og jeg hadde blant annet møter med både Redd Barna og Barneombudet. I møtene med kildene tok jeg utgangspunkt i følgende spørsmål som hadde plaget meg hele våren 2007: "[Lever vi i et samfunn som lukker øynene for overgrep mot barn?](#)" De fleste kildene svarte bekræftende på dette. Kanskje ikke så veldig overraskende

siden jeg snakket med organisasjoner og fagpersoner som hadde barna og dere interesser som sitt hovedanliggende. Mer oppsiktsvekkende var det at svært mange av kildene sa følgende: " Du må se på de gjenopptatte incestsakene. Det er der den virkelige saken ligger" .

Jeg ble nysgjerrig, og bestemte meg for å følge sporet videre. På dette tidspunktet var det også blitt klart for meg at jeg trengte hjelp til å gjøre research, og jeg trengte også noen å utvikle prosjektet sammen med. Journalist Marie Sjo, som hadde vært min sjef ved flere anledninger, ble med på prosjektet.

Fra august 2007 begynte så en grunnresearch om de såkalte gjenopptatte incestsakene. Denne resarchen var basert på offentlig lett tilgjengelig kilder, som bøker og avisartikler. I denne fasen ble alle artiklene i A-tekst som har vært skrevet om emnet gjennomgått. Søkeordene var Trygve Lange-Nielsen, incest, gjenopptakelsessaker etc. Det ble også avholdt bakgrunns møter med advokater, barneleger, og andre fagpersoner.

Resultat grunnresearch

I tidsrommet 1994-2009 har 30 personer dømt for incest fått sakene sine gjenopptatt. Til sammen har disse 28 mennene og 2 kvinnene fått utbetalt mer enn 60 millioner kroner i erstatning fra den norske stat. Dette er i omfang den største justismordskandalen i moderne norsk historie. Ikke noe annet land i verden har hatt en tilsvarende bølge av gjenopptatte overgrepssaker. Det til tross for at Norge sammenlignet med andre land, ikke har flere domfelte i incestsaker.

" I Norge fikk vi heldigvis Bjugn-saken" . Disse ordene tilhører pensjonert lagdommer Trygve Lange-Nielsen (møte 30.10.07). Bjugn-saken markerte et veiskille i måten både offentligheten, medisinsk ekspertise og rettsapparatet vurderte barns vitnemål og medisinske funn i overgrepssaker. Arven fra Bjugn

spiller da også en hovedrolle i gjenopptakelsessakene der troverdigheten til barns vitnemål og de medisinske bevisene har vært under kraftig press.

Trygve Lange-Nielsen mottok i 2007 Rettssikkerhetsprisen fra Norges Juristforbund for sitt arbeid med disse justismordsakene. Både hans arbeid, og sakene generelt har vært behørig omtalt i media, men hele historien er aldri blitt fortalt. Researchen viste at media i all hovedsak refererte enkeltsaker, eller fortalte den ene siden av saken, historien om de frikjente.

Grunnresearchen viste at media har hatt en påfallende ensidig dekning av saksfeltet. Vi fant for eksempel ikke en eneste sak blant de flere hundre artiklene som har vært skrevet om de gjenopptatte incestsakene der barna, de opprinnelige fornærmede, kom til orde. Gjennomgangen viste at barna fram til da hadde vært skrevet ut av historien. I det følgende vil de opprinnelig fornærmede bli omtalt som " barna" , selv om alle er myndige i dag.

Denne delen av researchen tok om lag en måned. Konklusjonen etter at researchen var ferdig, var at vi ville gå videre. Vår nysgjerrighet var vakt, og vi ville vite mer.

Utgangspunktet for arbeidet i neste fase var følgende:

- Hva mener de involverte barna i disse sakene, og hvordan er deres interesser blitt ivaretatt? Hvordan ser hele historien ut?

Et stort research-prosjekt

Denne fasen i prosjektet skulle vise seg å bli svært arbeidskrevende. I tillegg strakk den seg over et relativt langt tidsrom. Hovedtyngden av researchen ble foretatt i perioden august 2007 til oktober 2008.

Før vi startet med hovedresearch brukte vi tid på å lage et rammeverk som vi skulle jobbe utifra. Grunnresearchen hadde vist at materialet var komplisert, kildene sårbare og noen hadde blitt gamle. Ikke minst var det et svært stort sakskompleks vi skulle inn i. Derfor var det viktig å jobbe systematisk. Før vi startet bestemte vi oss helt konkret for hva vi skulle undersøke. Enkelt sagt gikk researchen langs to akser:

1. Saksuniverset – prosjektet inneholdt på starttidspunktet 28 gjenopptatte incestsaker.

2. Generelle medisinske og juridiske spørsmål knyttet til gjenopptakelses-sakene.

Vi bestemte at researchen rundt begge aksene skulle gjennomføres på følgende måte:

- Alle involverte parter skulle kontaktes, alt relevant materiale skulle gjennomgås.
- Alle kildesamtaler, og møter skulle loggføres. Det skulle skrives ut referater fra både telefonsamtaler og møter.
- Den enkelte saken skulle få sitt eget dokument som inneholdt all tilgjengelig dokumentasjon. Dette dokumentet ble laget på grunnlag av de mappene som ble opprettet for hver sak. Mappene inneholder i dag alt materiale knyttet til den enkelte sak. Noen av sakene har mapper som går over flere ringpermer, mens andre har tynnere mapper.
- På bakgrunn av de 28 saksmappe med dokumentasjon skulle det bli foretatt analyser av materialet.
- Juridisk ekspertise skulle trekkes inn på et tidlig tidspunkt.
- Det skulle lages jevnlig rapporter med oversikt over hvor langt researchen var kommet.
- Prosjektet skulle preges av åpenhet overfor kilder og andre involverte. Vi skulle spille med åpne kort. Dette ga seg blant annet utslag i at alle de som var involvert i filmen skulle få se den ferdige dokumentaren før publisering. Kilder

fikk for eksempel også brev i posten i forkant av intervju med redegjørelse for programmet, og hvordan intervjuet med dem var tenkt brukt.

- Kildene skulle også møtes med respekt. I forhold til kildene, spesielt barna, var vi opptatt av å tørre å høre på hva de fortalte. Dette høres kanskje selvsagt ut. Men, det kan hevdes at det språket vi bruker når vi snakker om misbruk av barn kan bidra til å skape en distanse til det svært ubehagelige dette dreier seg om, nemlig at voksne ligger med barn.

1. Saksuniverset

Totalt omfattet sakskomplekset 28 straffesaker, med 30 involverte personer som hadde fått incestsakene sine gjenopptatt og blitt frikjent. Hver av de 28 sakene inneholder et stort skriftlig materiale, i tillegg var det muntlige kilder.

De viktigste muntlige kildene var de frikjente, advokater, bistandsadvokater, de fornærmede barna, medisinsk sakkyndige, statsadvokater, dommere og andre berørte parter som for eksempel ansatte på krisesentre. Metoden var å ta kontakt med alle vi fikk tak i navnet på.

Jakten på persongalleriet startet hos lagrettene. Herfra fikk vi dommene. I hver sak var det to dommer, den opprinnelige kjennelsen og frikjennelsen.

Domstolene hevdet at de i utgangspunktet ikke var pliktig til å utlevere dommene, men vi argumenterte med prinsippet om meroffentlighet. Etter hvert fikk vi tilgang til begge settene med avgjørelser i alle de 28 sakene.

Før vi kontaktet kildene ble det utviklet et spørreskjema for å systematisere arbeidet, og muliggjøre senere analyse av materialet. Skjemaet skulle også gjøre det enklere å foreta samtalene, fordi vi på forhånd helt konkret visste hva vi lurte på.

Spørreskjemaet så slik ut:

[Spørsmål til advokatene:](#)

1. hva er årsaken til at det ble frifinnelse?
2. hva var bevisene i saken?
3. var de nye medisinske bevisene avgjørende for frifinnelsen?
4. hva er årsaken til at det ble kontorforretning?
5. hvis Myhre, hvordan fikk du kjennskap til han og hans arbeid?
6. hvordan går det med din klient?
7. hva har gjenopptakelsen betydd for vedkommende?

8a hva mener barnet i dag, ble vedkommende avhørt?

8b hvordan ble vedkommende informerte om saken?

9. hvilke andre saker har du hatt?

10 hva synes du om gjenopptakelsessakene?

(formidle kontakt, frita for taushetsplikten)

Spørsmål til bistandsadvokatene

1. hva er årsaken til at det ble frifinnelse
 2. hva er årsaken til at det ble kontorforretning?
 3. hva var bevisene i saken?
 4. var de nye medisinske bevisene avgjørende for frifinnelsen?
 5. hva mener barnet i dag?
 6. ble vedkommende avhørt?
 7. vitnet vedkommende i retten
 8. hvordan ble vedkommende informerte om saken?
 9. hvordan har din klient det i dag?
 - 10 hvilke andre saker har du hatt?
 - 11 hva synes du om gjenopptakelsessakene?
- (formidle kontakt, frita for taushetsplikten)

Spørsmål til påtalemakten?

1. hva er årsaken til kontorforretning
2. hva gjorde at det ikke ble hovedforhandling?
3. var de nye medisinske bevisene avgjørende?
4. hva hadde offerets syn å si for utfallet av saken?

Spørsmål til retten?

- hva er årsaken til kontorforretning
- hva gjorde at det ikke ble hovedforhandling?
- var de nye medisinske bevisene avgjørende?
- hva hadde offerets syn å si for utfallet av saken?

Spørsmål til barna:

1. Hva synes du om at saken er gjenopptatt?
2. Mener du at den gamle dommen var korrekt?
(evt. hvorfor trakk du?)
3. Hvordan fikk du vite at saken skulle gjenopptakes?
4. Ble du avhørt i forbindelse med gjenopptakelsen, hva sa du?
5. Vitnet du i retten?
6. Hva tror du ble avgjørende for at saken endte med frifinnelse?
7. Opplever du at ditt syn er kommet fram?

Med hjelp av dette skjemaet ble så alle kontaktet, og synspunkter ble kartlagt. Mange av kildene var det derimot svært vanskelig å komme i kontakt med. Vi hadde bare informasjonen som sto i dommene. Vi begynte derfor der, med å ringe advokatene og statsadvokatene som var oppgitt i dommene. Disse hjalp oss ofte videre med navn på andre personer var involvert i saken.

Vi tok aldri direkte kontakt med verken de frikjente eller barna. Strategien var å gå gjennom bistandsadvokatene og advokatene, som formidlet kontakt for oss. Vi gjorde det på denne måten fordi vi ikke ønsket å bidra til å øke belastningen for de involverte partene. Arbeidet med å kontakte partene var tidvis vanskelig, men den positive erfaringene var at vi ble møtt med en svært åpen holdning.

I hovedsak foregikk kildekontakten over telefon, men vi møtte også så mange som mulig ansikt til ansikt. I denne fasen ble det også gjennomført flere dokumentasjonsintervjuer med de involverte barna. Tre av disse intervjuene er ikke publisert, men inngår som en del av dokumentasjonen for programmet.

De involverte kildene hjalp i stor grad til å skaffe opplysningene vi var på jakt etter. Til sammen bidro de til å bygge opp det skriftlige kildematerialet. Fra kildene fikk vi alt fra rettspsykiatriske vurderinger, sakkyndigrapporter, sykejournaler, prosesskriv, dagbøker og private brev. Mange av de involverte partene fritok også fra taushetsplikten. Vi fikk dermed utlevert all skriftlig dokumentasjon i saken.

Researchen, og innsamlingen av materialet betød at vi etter hvert satt på et stort materiale. Vi visste hva som var grunnlaget for den opprinnelige dommen i den enkelte sak. Vi visste også hvorfor saken var blitt tatt opp igjen, og hvem som hadde vært involvert. Som det framgår av spørreskjemaet overfor, kartla vi også meningene og helsetilstanden til de involverte i sakene.

For å skape oversikt og muliggjøre en samlet analyse av materialet ble det laget et standarddokument som vi fylte ut for hver sak. Det så slik ut (dette er en kopi av en av sakene, men alle personopplysninger er tatt ut):

SAK: XX

1. Strafferettslig 1. gangs behandling

Fått dommen	Ja
Dømt	1991
Domstol	Frostating
Straffeutmåling	2 år og 8 mnd
Statsadvokat	J H D, snakket med på telefon
Advokat	K H
Bistandsadvokat	T. S
Sakkyndige	G. H, A S, J M, tlf. samtaler og møter
Type overgrep	Samleie, min 5x
Tidsrom overgrep	1985 til desember 1989
Alder offer på overgrepstidspunkt	5-9 år
Alder overgriper på overgrepstidspunkt	37-41 år
Bevis	Medisinske bevis og avhør av barn
Anket	
Forsøkt gjenopptatt før gjenopptakingen (pkt 2)	Ja

2. Gjenopptakelsen

Fått dommen	Ja
Tidspunkt	12.11.07
Initiativ Trygve Lange-Nielsen	Ja, advokat
Statsadvokat	J H D, samme som i den opprinnelige saken
Sakkyndige	Myhre og B, møter og intervju, har rapportene
Advokat	Trygve Lange-Nielsen, møter og intervju
Bistandsadvokat	C E A, telefonsamtale
Grunnlag gjenopptakelse	Nye medisinske bevis, har uttalelsen
Hovedforhandling	Nei
Kontorforretning	Ja
Gjenopptakelseskommisjonen	Ja, 3 mot 2 stemmer, har kjennelsen og begjæringen sendt til kommisjonen
Erstatning	Ikke utbetalt enda

3. Informasjon frikjent

Navn	XX, to telefonsamtaler
Fødselsdato	tatt ut
Bosted	tatt ut
Kontaktinfo	Mobil og fasttlf nr tatt ut

Yrke	tatt ut
Utdanning	Vet ikke
Sivil status	Gift
Gift på nytt	Ja
Nye barn (totalt antall barn)	tatt ut
Tidligere straffedømt	Vet ikke,
Sosial situasjon	Vanskelig, ifølge seg selv
Helsetilstand	Vet ikke

4. Informasjon offer

Navn (og personnummer)	YY
Fødselsdato	på 1980-tallet
Bosted	tatt ut
Kontaktinformasjon	mobilnr tatt ut
Yrke	Uten fast arbeid
Utdanning	?
Søsken	bla en bror
Sivil status	?
Barn	?
Straffedømt	Ja
Sosial situasjon	se nedenfor
Helsetilstand	tatt ut av hensyn til vedkommende
Erstatning	75.000 kroner

5. Relasjon overgriper - offer

Slektsforhold	Barn
Kontakt i dag	Nei
Har overgriper forsøkt å kontakte offer	I liten grad

6. Andre impliserte/Kilder

Mor	Mor død
Søsken	ja, tatt ut
Slektninger	
Helsepersonell	Navn på psykiatere, tatt ut
Skole	barne- og ungdomsskole, tat ut
Naboer	xx, det finnes referat fra to samtaler
Andre	

7. Omtale

Stått fram anonymt	ja
Stått fram med navn og bilde	med navn og bilde i vg,
Annen type omtale	nei
Omtale Lange-Nielsen	navn og omtale i boka

NOTATER

1. Strafferettslig 1. gangs behandling
2. Gjenopptakelsen
3. Informasjon overgriper
4. Informasjon offer
5. Relasjon overgriper - offer
6. Andre impliserte/kilder
7. Omtale

(Notatene er tatt ut av hensyn til de impliserte)

Det var en omstendelig prosess å lage slike dokumenter til hver sak, men da vi skulle sammenfatte researchen viste det seg svært nyttig.

2. Generelle medisinske og juridiske spørsmål

Denne delen av researchen var mindre omfattende, men like fullt viktig. For oss var det svært avgjørende å finne ut hvordan jussen på området var. Vi så også tidlig at de nye medisinske erklæringene gikk igjen i sakene. Det ble derfor brukt mye tid på å skaffe en oversikt over hvordan den medisinske utviklingen når det gjaldt seksuelle overgrep mot barn hadde vært, og hvilken betydning den hadde hatt i disse sakene.

Vi brukte også tid på å forstå hva dette egentlig handler om. Vi oppsøkte fagfolk som kunne forklare hvordan overgripere går fram når de misbruker barn, og hvordan bindinger mellom overgriper og offer skapes. Vi snakket også med fagfolk som forklarte hvordan barn lyver om overgrep. Vi snakket med andre fagfolk som sa barna aldri lyver om dette. Alt dette var viktig bakgrunnsinformasjon.

Generell research rundt Bjugn-saken, som viste seg å være et startpunkt for de gjenopptatte incest-sakene ble også gjort. Vi tok i tillegg for oss arbeidet som Gjenopptakelseskommisjonen for straffesaker hadde utført på feltet.

Analyse av materialet

På bakgrunn av det innsamlede kildemateriale om enkeltsakene, og den generelle researchen ble det gjort en analyse av sakskomplekset som helhet.

Hvordan vi har kommet fram til de ulike funnene vil bli redegjort for under hvert punkt.

Menneskeskjebner

Samtalene med de ulike kildene, og det innsamlede skriftlige materialet gjorde det mulig å se påfallende likhetstrekk mellom personene som var involvert i sakene:

- Barna i sakene skilte seg klart fra gjennomsnittet. Mange av barna har sinnslidelser - noen av dem svært alvorlige, som schizofreni. Mange har også rusproblemer. To av barna er døde, hvorav en i selvmord. En er blitt drapsmann, og en annen er utviklingshemmet.

- De frikjente speiler heller ikke gjennomsnittsbefolkningen. Mange er uføretrygdet, og det er også her en opphopning av rusproblematikk og psykiske lidelser. Flere er domfelt for andre forhold, hvorav en person fortsatt er dømt for et annet tilfelle av incest. Fire er døde.

Det er hevdet at incest forekommer i alle samfunnslag, men vårt materiale skiller seg klart fra denne oppfatningen. I de gjenopptatte incestsakene er det få tradisjonelle " vinnere" .

Frikjent uten ny rettssak

Ganske raskt kom vi over et fenomen som gikk igjen i mange av gjenopptakelsessakene. Ved lesning av frifinnelsesdommene sto svært ofte følgende formulering:

“ Lagmannsretten finner etter dette at det er grunnlag for å avsi frifinnende dom, og at dette kan skje uten hovedforhandling” (utdrag kjennelse Agder lagmannsrett, oktober 2000)

Lovhjemmelen bak denne praksisen fant vi i Straffeprosessloven med kommentarer, Bind 2 - annen utgave, side 953. En frifinnende dom uten hovedforhandling blir ofte kalt for en kontorforretning. Kontorforretning kan bare brukes dersom partene, den tiltalte og statsadvokaten, er enige om utfallet i saken.

En opptelling av slike formuleringer i dommene, og supplerende kildesamtaler viste at kontorforretninger var svært vanlige:

- 20 av de 28 sakene har blitt avgjort på denne måten. Vi avdekket også at det i disse sakene ikke var ført vitner. Kjernen i straffeprosessloven hviler på muntlighetsprinsippet med mulighet for kontradiksjon. Dette er altså forlatt i disse sakene til tross for at det er svært uvanlig at saker avgjøres ved kontorforretning

Researchen avslørte dermed svært overraskende at det store flertallet av frifinnelsene i de gjenopptatte incestsakene, og millionerstatningene, var kommet uten at det hadde vært gjenstand for en ny behandling i en rettsal.

Mange av barna ble ikke avhørt

Arbeidet med å kontakte barna var et nitid arbeid. Noen var i utlandet, noen hadde skiftet navn, mens andre var innlagt på psykiatrisk institusjon. To av barna var i fengsel og flere var uten registrert fast bopel. Det var imidlertid svært viktig å få tak i barna. De hadde førstehåndskunnskapen om sin egen historie.

Samtalene med barna, og det skriftlige materialet avdekket at bare et fåtall av barna hadde blitt avhørt i forbindelse med gjenopptakelsen. I noen tilfeller var vi de første som noensinne hadde tatt kontakt og spurt dem om hva de mente.

Researchen viste også at svært få av barna hadde fått mulighet til å vitne i forbindelse med gjenopptakelses-saken. Flertallet av barna sa i samtaler med oss at de følte seg overkjørt av rettsystemet. De satt igjen med en følelse av at de ikke spilte noen rolle. Gjenopptakelsessakene handlet bare om å frikjenne, ifølge disse barna. Flere sa at de følte gjenopptakelsessaken som et nytt overgrep.

Noen ble avhørt

Vi fant imidlertid ut at det i noen av sakene var foretatt nye avhør av barna. I disse avhørene fastholdt de at overgrep hadde funnet sted. Likevel har rettsapparatet valgt å avsi frifinnelsesdom ved kontorforretning. Barna ble dermed fratatt muligheten til å møte i retten og muntlig imøtegå påstand om uskyld fra vedkommende som hadde fått gjenopptatt sin sak.

Flertallet av barna står den dag i dag fast på at de er blitt utsatt for incest

Vår research avdekket at i flertallet av gjenopptakelsessakene står barna fast ved at de er blitt seksuelt misbruke. Frikjennelses-statistikken viser at dette har ikke hatt noen innvirkning på utfallet av sakene.

Kilden for dette er i all hovedsak samtaler med barna selv.

Så på TV at faren var frikjent

Researchen viste videre at i flere av sakene var ikke barna engang blitt informert om at saken var gjenopptatt. De hadde heller ikke fått informasjon om at rettapparatet hadde avsagt frifinnelsesdom.

I filmen møter vi tre søsken som fikk vite gjennom nyhetene på TV 2 at faren deres skulle få saken prøvd på nytt for Gjenopptakelseskommisjonen for straffesaker. Det var også nyhetene på TV 2 som så først brakte søsknene nyhetene om at faren var blitt frikjent. I et annet intervju vi har gjort, men som ikke ble vist på TV, forteller ei jente hvordan hun først leste i lokalavisen at faren hadde blitt frikjent og fått over 3 millioner kroner i erstatning. Hun visste ingenting før hun så det i avisen.

Heller ikke media kontaktet barna på forhånd før sakene ble sendt. En avis er blitt felt i PFU for ikke å ha kontaktet ett av disse barna.

Falske minner

Flere fagfolk og advokater vi var i kontakt tok opp spørsmålet om falske minner. De hevdet at barna i disse sakene var så små på tidspunktet da overgrepene skal ha skjedd at det var grunn til å hevde at de ikke kunne huske eventuelle overgrep. De mente også at hvis barna sa de husket, kunne det være falske minner siden de angivelige overgrepene lå så langt tilbake i tid.

I researchen kartla vi med tanke på dette barnas alder på tidspunktet for den første domfellelsen. Når vi sammenholdt barnas alder i de ulike sakene, viste det seg at barna slett ikke var så unge som mange hevdet:

Oversikt over alderen på barna på overgrepstidspunktet oppgitt i den opprinnelige domfellelsen: Under 2 år: 2 barn, 3-4 år: 5 barn, 5-6 år: 5 barn, 7-8 år: 2 barn, 9-10 år: 5 barn, 11-12 år: ingen barn, 13-14 år: ingen barn, 15-16 år: 1 barn. (utdrag fra materialet)

Denne researchen bidro til å styrke barnas troverdighet. Ifølge fagfolk øker nemlig barns troverdighet som vitner etter hvor gamle de er. Dette punktet var også en av grunnene til at Riksadvokat Tor-Aksel Busch i dokumentaren beklaget rettsapparatets behandling av barna.

Også barna fikk erstatninger

I researchen kartla vi erstatningene som ble utbetalt. Dette ble gjort ved hjelp av både skriftlige og muntlige kilder, og viste at staten har utbetalt minst 60 millioner kroner i erstatninger til de som har fått sakene sine gjenopptatt.

Mer overraskende fant vi skriftlig dokumentasjon for at myndighetene også hadde utbetalt erstatning til ei jente *etter* at faren hadde blitt renvasket.

Denne jenta er intervjuet i filmen. Her sier hun at det føltes som ett lite plaster på såret.

Vi ser altså at staten har utbetalt erstatninger til begge parter i de gjenopptatte incestsakene.

Ny medisinsk viten

Researchen viste at 15 av sakene omhandler overgrep mot små barn der medisinske bevis og dommeravhør har vært avgjørende for domfellelse. Her har ny medisinsk viten lagt grunnlaget for frifinnelser.

Gjennom researchen fikk vi tilgang til opplysninger om at det i flere av sakene hadde vært nok med en ny generell medisinsk erklæring for å få saken gjenopptatt. Bakgrunnen var at det i rettsapparatet var skapt presedens for at ny medisinsk forskning kunne brukes til å gjøre de opprinnelige medisinske bevisene i sakene ugyldige. Utover 2000-tallet, da svært mange av sakene ble gjenopptatt, fant vi i researchen at dette hadde skjedd hyppig. Og, det var de samme sakkyndige som gikk igjen. (det ble laget tidstabell over alle sakene, og denne ble sammenholdt med hva årsaken til gjenopptakelsen var, og navnene på de sakkyndige)

Dette fant vi blant annet ut gjennom en systematisk kartlegging av hvilke leger, og psykologer som hadde vært sakkyndig i forbindelse med både de opprinnelige sakene, og ved frifinnelsene. Vi samlet så mange av deres sakkyndig-rapporter som mulig.

En sammenstilling av alle sakene avdekket at barnelegen Arne K. Myhre har vært helt sentral som medisinsk sakkyndig i 12 av de 28 sakene. Det er også Myhres doktoravhandling om anogenitale funn hos små barn (NTNU 2004) som danner grunnlag for å avvise verdien av medisinske funn i barns underliv i overgrepssaker. Resultatene fra denne avhandlingen er i de gjenopptatte incestsakene regnet som et nytt bevis som har lagt grunnlag for mange av frifinnelsene.

Myhres avhandling konkluderer med at variasjonene i ikke-misbrukte barns underliv er svært store, og at det derfor er vanskelig å konkludere med

misbruk av barn på bakgrunn av medisinske funn. Myhres avhandling bygger på undersøkelser av små barn som ikke er utsatt for misbruk. Advokaten Trygve Lange-Nielsen har brukt Arne K Myhre som medisinsk sakkyndig i det store flertallet av sine saker.

I oktober 2007 fikk vi et tips om en lege som hadde vitnet i en incestsak. I møte med legen fikk vi informasjon om en svikt i doktorgradsarbeidet til Myhre: I Myhres utvalg av barn til doktorgradsarbeidet har han ikke kunnet sikre seg mot at også misbrukte barn inngår i materialet. Denne svakheten ved avhandlingen var ikke offentlig kjent.

Myhre ble intervjuet i forbindelse med programmet. Barnelegen sa da at hans doktorgrad verken kunne brukes til å bevise eller avkrefte at misbruk hadde funnet sted. Men, barnelegen som har vært sakkyndig i 12 av gjenopptakelsessakene mente imidlertid at han ikke kan ta ansvar for at hans forskning ofte ligger til grunn for frikjennelser.

Røtter i Bjugn

31. januar 1994 kunne Ulf Hammern gå ut av Frostating lagmannsrett som en fri mann. Bjugn-saken er en av Norgeshistories mest omtalte straffesaker. På et tidspunkt indikerte medisinske bevis at 60 barn fra Bjugn var seksuelt misbrukt.

Researchen viste at svært mange av de involverte fagfolkene i de gjenopptatte incestsakene var delaktige i Bjugn-saken. Arne K. Myhre var en av legene som undersøkte barna i Bjugn. Også mange av de andre sakkyndige fra Bjugn-saken finner vi igjen i de gjenopptatte incestssakene. Flere av advokatene fra saken finner vi også igjen i gjenopptakelsessakene.

Bjugn-saken er også viktig av en annen grunn: frifinnelsen av Ulf Hammern bidro til å endre rettsystemets syn på barns troverdighet i overgrepssaker. Inntil da var det en utbredt oppfatning at barn aldri løy om overgrep, jf daværende barneombud Trond Viggo Torgersens uttalelser i forkant av saken der han sa at barn aldri lyver. I ettertid har flere tatt til orde for at dette

forekommer. Forestillingen om at barn har falske minner om overgrep kom også til i kjølvannet av Bjugn.

Bjugn-saken vekker også Trygve Lange-Nielsens interesse for overgrepssakene, og han starter hans jakt på svakhetene i disse dommene. Den første incestsaken kom også rett i etterkant av Bjugn-dommen i 1994, viser researchen.

Premiss og mål

Etter at analysen var gjennomført ble det formulert en problemstilling for prosjektet, som på dette tidspunkt hadde fått arbeidstittelen " Arven fra Bjugn" . Problemstillingen, med noen språklige endringer, ble beholdt fram til dokumentaren ble publisert.

Premiss:

Den norske stat har erkjent tidenes største justismordskandale ved å utbetale 60 millioner kroner i erstatning til 30 personer som urettmessig er blitt dømt for incest, men rettssikkerheten til de involverte barna er ikke ivaretatt; de har ikke blitt avhørt, de har ikke fått vitne, de har ikke blitt trodd.

På dette tidspunktet ble det også formulert mål for prosjektet. Også målene fulgte oss helt til publisering:

Målbeskrivelse:

- Fortelle hele historien om gjenopptakelsessakene, med aktører på begge sider som for første gang snakker. Både dommere, sakkyndige, barn og frikjente.

- Skape en debatt om hvorvidt rettsapparatet med sin " todimensjonale" verden av skyldig/ikke skyldig, er en egnet arena for saker som dette.

Mange vil mene nei.

- Skape en diskusjon om hvorvidt barnas rettssikkerhet er ivaretatt i disse sakene.

Produksjonsfasen

I oktober 2008 startet produksjonsfasen. Den varte fram til programmet var ferdig, og ble sendt 10. mars 2009.

Da produksjonen startet satt vi med et stort research-materiale. Vi visste at vi kunne dokumentere saken. Gjennom researchen hadde vi også gjort flere opptak av intervjuer med barna. En skulle derfor tro at det var en enkel sak å lage omforme researchen til en god dokumentar, men slik var det ikke. Vi sto overfor vanskelige valg både når det gjaldt kildebruk og juss. Vi var også usikre på hvordan materialet kunne omsettes til fjernsyn.

I opptakssituasjon arbeidet jeg tett med den svært erfarne fotografen, Bjørn Frode Holmgren, som sammen med redigereren Hasse Søderstrøm bidro sterkt til å gi dokumentaren det visuelle uttrykket den fikk. De to, sammen med redaksjonsleder i Brennpunkt, Olav Njaastad og jeg hadde en fortløpende diskusjon rundt kildevern, anonymisering og annen kvalitetskontroll i hele produksjonsfasen.

Jeg går ikke i detalj her, men nøyer meg med å gi en mer summarisk framstilling:

Sårbare kilder

Researchen hadde vist at det var mange sårbare personer involvert i disse sakene. Hensynet til disse kildene, både de frikjente og barna, gjorde at vi la oss på en svært restriktiv linje når det gjaldt publisering av materialet. Konkret innebærer dette at vi i dokumentaren ikke går så langt som vi har dekning for i researchen. Ønsket om å ivareta alle kildene avgjorde til slutt også spørsmålet om anonymisering.

Anonymisering

Flere av barna var villige til å stå fram med fullt navn og bilde. Vurderingene fra NRKs juridiske avdeling kom til samme konklusjon: så lenge barna ikke kom med nye overgrepbeskyldninger mot de frikjente, kunne de stå fram på TV. Vi visste dermed at vi juridisk kunne slippe til barna. Noen av barna hadde i måneder ytret ønske om å få fortelle sin historie på TV. I tillegg til dette hadde alle fedrene i sakene vi tok opp i programmet stått fram i andre media tidligere. I ett tilfelle hadde til og med faren stått fram med fullt navn og bilde flere ganger i VG.

Til slutt landet vi likevel på anonymisering av alle barna som deltok i programmet. Dokumentaren hvilte ikke på en enkelt sak. Det var heller ikke avgjørende for å kunne fortelle historien at barna sto fram med fullt navn og bilde. Selv om vi juridisk kunne identifisere barna og derigjennom de personene som i sin tid var blitt dømt for overgrep, hadde vi ingen plikt til å gjøre dette. Vi valgte derfor å anonymisere dem, av hensyn til alle parter.

Balansert framstilling

Et sentralt punkt for arbeidet med å ferdigstille dokumentaren var balanse. Det var ikke programmets intensjon å trekke bombastiske konklusjoner om rett og galt, eller overprøve domstolene. Vi ville presentere seeren for hele bildet, noe som ikke hadde skjedd før. Det var derfor viktig at alle parter kom til orde.

Dette var intensjonen, men i realiteten takket alle de frikjente vi kontaktet nei til å delta. Flere av dem sa først ja, men da de fikk vite at vi også ville intervju barna deres, trakk de seg. Dette til tross for at flere av dem hadde stått fram med navn og bilde i andre media tidligere.

Juridiske problemstillinger

Denne saken er krevende i forhold til grensegangen mellom ytringsfrihet kontra privatlivets fred. Også andre forhold, som spørsmålet om æreskrenkelser, gjorde at det var viktig å ha tett kontakt med NRKs advokat. Vi informerte derfor NRKs juridiske avdeling tidlig i prosessen. Når vi trengte det fikk vi her hjelp med de juridiske utfordringene prosjektet møtte. Dette gjaldt

spesielt spørsmålet rundt anonymisering, og i hvor stor grad kildene kunne gå i detalj rundt påstander om overgrep - selv om de var anonyme.

Kvalitetskontroll

Presset mot den journalistiske vinklingen økte fram mot publisering. Vi ble truet både med søksmål og PFU. Researchen og det grundige metodearbeidet gjorde at vi likevel følte oss på helt trygg grunn. Vi hadde også en systematisk kvalitetskontroll før publisering:

- Brennpunktredaksjonen har praksis med å gjøre " line-by-line" før kringkasting. Dette innebærer at hver setning, og hvert ord i det ferdige manuset gjennomgås av redaktør, reaksjonsleder og producer i forkant av sending. Producer redegjør da for kildegrunnlaget i hver enkelt setning. Dette gjorde vi to ganger, og i forkant av dette dobbelt- og trippelsjekk jeg alle faktaopplysninger.
- Programmet gikk også gjennom en grundig juridisk avsjekk. NRKs juridiske avdeling så programmet to ganger før det ble sendt.
- I henhold til arbeidsmanualen vi utarbeidet før vi startet hoveddelen av researchen, fikk alle som medvirket se hele dokumentaren før den ble sendt.
- Alle parter i saken fikk også tilbud om tilsvarsrett i henhold til god presseskikk.

10. mars 2009 ble dokumentaren " [Uretten](#)" vist på NRK Brennpunkt.

Nyheten - og hvilke konsekvenser fikk den

Nyheten i filmen hadde utspring i hvordan rettsystemet har behandlet barna i de gjenopptatte incestsakene. Vi var de første som brakte intervjuer med barna. Vi var de første som hadde laget en samlet framstilling av hele sakskomplekset. Vi var også de første som tok opp barnas situasjon, og stilte spørsmål ved hvordan deres rettssikkerhet var blitt ivaretatt. Så vidt jeg vet er vi fortsatt de eneste som har gjort dette.

Premisset for den ferdige filmen var den samme som hadde fulgt oss helt siden høsten 2008:

“ Den norske stat har erkjent tidenes største justismordskandale ved å utbetale 60 millioner kroner i erstatning til 30 personer som urettmessig er blitt dømt for incest, men rettssikkerheten til de involverte barna er ikke ivaretatt; de har ikke blitt avhørt, de har ikke fått vitne, de har ikke blitt trodd.”

I dagene før vi sendte programmet tenkte jeg mye på hvordan det ville bli mottatt. Det vi hadde funnet ut sjokkerte meg, men ville seerne, andre media og maktapparatet se det på samme måte?

Jeg var forberedt på at det kunne bli bråk. Men jeg tenkte også at det kunne bli stille, og det var dette som skjedde. Ingen andre media fulgte opp saken etter at programmet var sendt. Dette frustrerte noen av barna som var med i dokumentaren. På eget initiativ kontaktet de media for å prøve å skape en debatt i etterkant. Responsen de fikk fra flere nasjonale redaksjoner var den samme: “ Din historie er ikke interessant. Faren din er frikjent”

Heller ikke noen politikere tok tak i saken for å følge opp etter programmet. Følgende utsagn fra en profilert kvinnelig stortingspolitiker er dekkende for hvordan politikerne forholdt seg til filmen. I en samtale med meg sa hun:

“ Jeg synes det er veldig bra at du setter fokus på dette, og det er en viktig sak. Jeg har imidlertid svært mye å gjøre. Det er også slik at jeg får så mange reaksjoner hver gang jeg uttaler meg i overgrepssaker. Jeg tror derfor ikke jeg orker.”

Det var heller ingen som tok fatt i Riksadvokat Tor-Aksel Busch sin klare beklagelse til de involverte barna i saken.

Fra seere kom det derimot mange reaksjoner. Disse var påfallende like. Seerne ga uttrykk for sinne og en maktesløshet over at vi har et rettsystem som ifølge dem i så liten grad er i stand til å ivareta barna.

Det som imidlertid har skjedd i ettertid er at det er avsagt to nye dommer i de gjenopptatte incestsakene. Også dette er frifinnelser. Den ene frifinnelsesdommern er i saken til de tre søsknene som er med i filmen. Søsknene fikk muligheten til å vitne i en rettssak i motsetning til svært mange av de andre barna. De tre vitnet om overgrep de hevder skjedde da de var i alderen 4-16 år. Heller ikke søsknene ble trodd av juryen. Også i denne saken veide de nye medisinske bevisene tyngst.

Avsluttende kommentar

Arbeidet med programmet tok om lag to år, og i lange perioder arbeidet jeg med dette på heltid. I tillegg var flere andre tungt involvert i prosjektet, og da spesielt Marie Sjo.

Jeg må innrømme at det derfor er litt forstemmende å se at ingen av målene for prosjektet er nådd (se side 14).

Det er likevel et håp at prosjektet har bidratt til å sette søkelys på hvordan barn og deres interesser ivaretas i rettsapparatet. Jeg håper også at " Uretten" gjorde at barna i de gjenopptatte incestsakene nå sitter igjen med en følelse av at de fikk gitt sitt bidrag til historien som konsekvent omtales som Norges største justismordskandale? Jeg mener i så fall at det var på tide.

Ane Høyem, Sortland 17.01.10

